Nadija Hašimi

GRAD UDOVICA

Prevela
Dubravka Srećković Divković

Laguna

Naslov originala

Nadia Hashimi
City of Widows

Copyright © 2026 by Nadia Hashimi
All rights reserved.
Translation copyright © 2026 za srpsko izdanje, LAGUNA

Ne dovodeći u pitanje isključiva prava bilo kog autora, izdavača ili saradnika ove publikacije, izričito se zabranjuje svako neovlašćeno korišćenje teksta ili bilo kojeg drugog elementa ovog izdanja u svrhu obučavanja tehnologija generativne veštačke inteligencije (AI).

Porodici Amini – imala sam tu ogromnu,
ogromnu sreću da s njome svijem dom.

I kćerima Avganistana – onima koje su bile nadahnuće za ovu priču. Devojkama s bujnim snovima, ženama koje drže polovinu neba i majkama nesvakidašnje srčanosti.

Onima koje su se borile za svoju budućnost
i onima koje pružaju otpor.

Da nikad ne ostanete same!

Čuj frulu trščanu kako pripoveda,
priču o rastanku žalnu ispreda:
Otkad me ubraše iz mog bokora,
suze su tekle zbog mog romora.
Dajte mi dušu rastankom ranjenu
da vam opišem tu čežnju prebolnu.
Ko god je daleko od mesta postanka,
žudi za danom ponovnog sastanka.

Dželaludin Rumi (Mevlana),
sufijski pesnik iz trinaestog veka

PROLOG

„Merdžan“, polako izgovara Kubra, ostavljajući njeno ime da lebdi u zategnutom vazduhu. „Nisi bila iskrena prema meni.“

Desetak pari očiju uprto je u Merdžan, koja se nagonski pomera za pola koraka udesno, primičući se svojoj ćerki. Hvata Havu za ruku, blago joj steže tanke prste. Hava ne uzmiče niti se opire; njen plamen je zagašen tom upravo obelodanjenom opasnošću na neizdrživoj vrućini leta. Doba je koštičavog voća, tvrda koštica je u svakom trbuhu.

Žene su se sabile u tu sobu, gde im je broj udvojen senkama što se ocrtavaju na zidovima od ćerpiča. Tu su da bi svedočile. Tu su da bi sebi osigurale zaštićenost. Tu su da bi zijale. Čak i čvrsto povijeno dojenče uzdržava se od plača, čeka Merdžanin odgovor.

Merdžan pokušava da razmišlja hitro, ali ne uspeva da pronađe misli, kao da joj je i u glavi polumrak. Potrebno je samo da odabere jednu od varijacija svoje priče koju je već pripovedala u prošlosti, no to nije lak podvig. Svoju priču je pisala, brisala i iznova pisala toliko puta da je prodrla hartiju i poništila sopstvenu istoriju. Šta je rekla tim ženama onog prvog dana kad

se popela uz njihovo skriveno brdo? Volela bi kad bi mogla da pita neku ženu u toj sobi. Jedna od njih se sigurno seća.

„Treba da ode odavde", izgovara neka glasom drhtavim od nervoze. Kroz sobu se talasa žamor. Merdžan oseća dobro poznat ujed odbacivanja. Veći deo života proživela je kao izopštenica. Podseća se da su majke saterane uza zid opasna stvorenja.

Nešto joj treperi u stomaku, predosećanje pada. Čini joj se da je visoko na mastiljastom nebu i sprema se da se spusti iz helikoptera što lebdi, sa sveže podmazanim vatrenim oružjem u ruci. U takve noći, neposredno pre nego što će se uhvatiti za konopac, postajala je izoštreno svesna svojih ruku i nogu, glave, kičme, srca koje dobuje, kao da pravi popis svega bez čega može ostati ako ne bude dovoljno pametna, ako ne motri budno. Ženama u toj sobi ona izgleda kao da je čitava, a nije. Žaliće dok je živa za onim što je izgubila zbog toga što je odabrala da postane vojnik.

Svetla dalekog grada trepere nad Kubrom, nalik žeravici u ostacima vatre. To brdo pruža jedinstven pogled na grad, koji je u poslednje vreme utihnuo; ulicama prolaze policijski kamioneti, a voze ih muškarci koji imaju sopstvene zakone, sopstvenu viziju reda. Ljudi ih posmatraju iza prozora zaklonjenih zavesama, neki dovoljno stari da pamte doba kad su to poslednji put proživeli. Glave se poginju, ramena klonulo padaju. Tela se sećaju položaja pokornosti koji je potreban da bi se izbeglo bičevanje.

„Moramo da mislimo na svoju decu", izgovara neka druga žena i sumračnu prostoriju ispunjava saglasno brujanje. „Naročito na ćerke."

„U pravu je", potvrđuje treća.

Merdžan više ne sme da ćuti. Prisećajući se svoje obuke, progovara ublaženim glasom.

„Molim vas. I ja mislim na svoju ćerku. Ako nas nađu…" Merdžanin pogled leti ka Havi, nagonski. Istog trena oseća prezir prema sebi zbog toga što je iskoristila svoju ćerku da smekša to jato žena.

Hava se ukrutila. To ju je podsetilo na sažaljive poglede kakve dobija u muzičkoj školi od roditelja koji nikad nisu poslali svoju decu da žive u sirotištu. Nikada, nikada nije želela da je posmatraju kao maskotu nesrećne sudbine, a njena majka to zna.

Hava takođe zna da njena majka nikada nije zvučala tako očajnički.

„Ona nije jedna od nas", uzvikuje neka žena gledajući nalevo i nadesno, ka udovicama svoje zajednice. „Naše brdo je godinama bilo tiho, ali mir nismo stekle lako, niti smo ga stekle jeftino. Ja imam tri deteta o kojima moram da se staram. Samo mi još treba povod da se one siledžije popnu ovamo i nabiju štrokave njuške u moj dom. Mislite li da će zaobići pogledom moju ćerku? Petnaestogodišnju devojku? Čuvajte se, žene! Čuvajte se!"

Jedna šiparica je ostala da stoji iza svoje majke, ruku prekrštenih na grudima. I druge majke gaje slične strahove. Znaju koliko je lako srušiti zidove od ćerpiča. Spavaju lakim snom. Šta ako njihovu decu pošalju u očevu porodicu? Hoće li odvući njihove sinove u te kamione? Hoće li im uskoro utrapiti oružje u ruke?

Lica sakrivenog tminom, jedna žena počinje da jeca.

Kubra ispravlja leđa; krajevi marame, sa zelenkastim tačkicama na mrkoj tkanini, dodiruju joj bokove. Bore na njenom licu dublje su nego što bi smele biti na licu tridesetpetogodišnje žene. Podiže kažiprst; kanom obojeni vrh preuzima ulogu crvenog svetla i zaustavlja žagor. Ona tu nije nikakav zvanično ovlašćeni autoritet, nema titulu niti počasno ime, mada je to malo društvo osnovala njena majka, a ona sama je tu proživela veći deo života. Blatnjavila je ruke gradeći te zidove, delila hranu s drugima. Suočavala se s korumpiranim policajcima i razrešavala svađe. Slušala. Svoje bogatstvo u vidu stečenog poštovanja zaradila je trudom, nije ga dobila u nasleđe.

„Hoću da čujem od Merdžan", izgovara Kubra.

Sve žene u prostoriji iščekuju Merdžanin odgovor.

Merdžan je u svom životu bila i saslušavana i saslušavač. Zna da je trenutno na nepovoljnoj strani saslušanja. Sklapa

oči, pokušava da čuje onaj poučni glas što ju je provodio kroz najgore trenutke. Kad je bila zarobljena u prisilnom braku. Kad bi opazila pokret u prikrajku naočara za noćni vid. Kad nije bila sigurna hoće li dočekati još jedno svitanje.

Gde je sada taj glas?

Neka žena hukće; ljuta je, ali ne toliko da bi povredila Kubrin poziv na tišinu.

Merdžan se priseća kako se pela da bi stigla do tog grada u gradu, sa oronulim stepenicama i iskrpljenim zidovima. Kad je kročila u njega, činilo joj se da stupa u neku primitivnu ali mitsku zemlju. Merdžan je boravila u raznim prostorima gde nije bilo muškaraca – u sigurnoj kući za žene, u ženskoj kasarni, u bolnici za porodilje. Ali to su bile samo stanice na njenom putu, ne mesta koja bi ijedna žena nazvala svojim domom. Merdžan s vrha tog brda maltene vidi svoju gradsku četvrt. Da li ptice upravo čuče na njenom balkonu? Gledaju li u sve ono što je Merdžan ostavila za sobom? U čajnik i note, pohabani ćilim i sapun od lavande. Tim drangulijama je vrednost rasla od trenutka kad su ih Merdžan i Hava ostavile za sobom i pobegle na ovo krševito brdo.

Da nije bilo jednog šapata u vetru, nikad ne bi saznala da taj svet postoji, taj svet izdvojen od muškaraca, taj grad udovica.

„Zar nemaš nikakav odgovor?“, pita Kubra.

„Ispričaću vam ja zašto smo ovde“, odgovara Hava.

Kubra izdiže obrvu. Žene su nepomične kao jezero zimi. Od prapočetka su ljudi tražili utočište u dubokim naborima priče, prepletene tragedije i trijumfa. Težimo ka rukom pletenoj utehi priče, naročito priče ogrezle u epici stradanja nevinih; hoćemo da slušamo o drugima koje je nasamarila sudbina i koje su prevarili prijatelji, probola oštra strela ljubavi. Žene se istežu ka njoj; sabor se zbija. Te udovice su izvesno zabrinute. Ali i zakopkane.

„Havo!“, negoduje Merdžan. Njihova priča je bila nezgodna čak i kad je pripovedačica bila ona sama. Šta ako je Hava pogrešno predstavi? Šta ako otkrije detalj previše?

Hava ne deluje ni iznenađeno ni impresionirano majčinom reakcijom. Njih dve se znaju onako kako se znaju majke i ćerke – previše dobro i baš nimalo. Merdžan se priseća svih onih prilika kad su je kao malu ućutkivali, kad su donosili odluke u njeno ime.

U podnožju brda ulicama vrve osvetoljubivi muškarci; patroliraju i pročišćavaju oteti grad. Hoće li ponovo ućutkati žene? A ako Merdžan sada bude ućutkala Havu, čemu će naučiti svoju ćerku? Kao i svim ostalim ženama u toj prostoriji, oči su joj uprte u Havu; ćerkinu mladost kvare senke ispod očiju. Nije bilo predaha još otkako su talibani upali u Kabul.

Merdžan ovo podseća na to da njihova priča nije isključivo njena i da je to tako od onog dana kad se Hava rodila. Gleda u svoju ćerku i gubi hrabrost, shvatajući da će sada svoju i njenu tešku istoriju i sumornu budućnost svaliti na tu devojčicu. Vrištala bi, posramljena zbog okrutnog nasleđa koje je predala svom detetu. Merdžan je u svom životu izdržala mnoga zlostavljanja i gubitke, nasilje u svim njegovim mnogobrojnim vidovima. Ali poniženje koje joj upravo bukti kroz telo deluje kao neka zavera višeg reda. Oseća da joj vera izmiče kao voda kroz skupljene šake.

Hava vidi da majčino lice plamti grimizom, da joj usna drhti. Želi da pruži ruku i pridrži je, ali istovremeno se boji da dotakne majku, kao da bi joj vrelina u njoj mogla opržiti jagodice prstiju. Čini joj se da svet, njen svet, tek sada dolazi u fokus. Čula joj se izoštravaju. Kad bude više vremena, zapitaće se da li su joj promakli pipci dima, pokreti u senkama i tamni oblaci. Dopušta da joj pogled otplovi s majke na Kubru, na tanke bore na njenom licu i čvrsto stisnute vilice. Sada shvata da su je svaki skok, korak i posrtanje u životu usmeravali ka tom mestu, tom trenutku, tim rečima.

„Moja majka je u svom životu stekla mnoge neprijatelje“, izgovara Hava, a glas joj podrhtava kao pesma povređenog čvorka. „Ali u opasnosti smo zbog mene.“

1

2. AVGUST 2021.

Merdžan uzima svoju flašu s vodom, ali otkriva da je prazna. Popila je vodu više od treme nego od žeđi. Zarifa to primećuje.

„Hej", dovikuje kako bi privukla Merdžaninu pažnju. Baca plastičnu flašu u njenom pravcu, pri čemu joj je o ručnom zglobu zazveketalo pet-šest narukvica. Merdžan hvata flašu taman pre no što bi udarila o pod i mrmlja reči zahvalnosti. „Dakle ovako", počinje Ilaha, vraćajući pažnju skupa na razlog iz kog su se sve one vratile u tu bazu, praznu sada kad su njihove američke koleginice otišle. „Zvala me je prekjuče Džena odonud. Znate da mi se u početku nije sviđalo što su Amerikanci onako otvoreni, ali sad to cenim, čak i kad su posredi loše vesti. Kaže da nam Sjedinjene Američke Države neće izdati nikakve specijalne vize. Ne ispunjavamo uslove."

Proteklo je šest meseci od poslednje misije voda, ali Ilaha je zadržala ovlašćenja kapetanice i predvodi takve razgovore s Dženom i drugim pripadnicama američkih vojnih snaga, donedavno njihovim partnerkama u misiji. Pa i u vreme kad je vod bio najaktivniji, Ilahina predvodnička uloga sezala je dalje od barijera što opkoljavaju bazu. Ilaha je ta koja je odlučivala

da li su nekoj vojnikinji potrebne dopunske vežbe nišanjenja ili dodatno dizanje tegova. Proveravala je kako su pripadnice voda pre i posle misija i uvek se dobrovoljno prijavljivala da uskoči kad je potrebno. Sada kad više nije bilo nikakvih misija u budućnosti, niti Amerikanki u blizini, Ilaha s vodom komunicira putem grupnih poruka. Ako se jedna pripadnica ućuti, ona joj se javi privatno. A ako poruke ostanu bez odgovora, Ilaha joj zakuca na vrata.

Merdžan prelazi pogledom po sobi. U njoj je njih šest, neke sede na sklopivim stolicama, dve stoje naslonjene na zid. One su samo delić čitavog voda, ali ove žene je Ilaha uspela da okupi kako bi strateški razmotrile kakav im se izbor nudi. Neke se kriju. Neke planiraju bekstvo.

Kada je Merdžan pristupila Ženskom taktičkom vodu, osećala se potpuno kao tuđinka u tom kampu za obuku. Pitala se nisu li pogrešile što su je primile, iako je prošla njihove testove, fizičke i psihološke. Gleda kroz prozor. U daljini vidi onaj toranj koji joj umalo nije okončao karijeru. Stajala je pod njegovom pretećom masom i slušala podrugljive, zajedljive glasove koje je svakog jutra morala da isključi u svojoj glavi. Ti odjeci su pretili krhkim barikadama koje je izgradila.

Bedo bedna! Šta umišljaš? Zabrljaš za šta god da se uhvatiš. Gledaj samo! Misliš da možeš da se popneš na ovaj toranj? Ha! Ne bi umela da vodiš brigu čak ni o…

Ilaha ju je povukla u stranu i nadjačala graju.

Ako si se predomislila, reci to sad i idi, posavetovala ju je. *Naći ćemo drugu da obuče tvoju uniformu. Ali videla sam nešto u tvojim očima onog prvog dana kad si se pojavila i zbog toga mislim da imaš u sebi snage za borbu. Zato stisni zube i kreni da se penješ uz te merdevine, pošto ćeš morati da naučiš da iskočiš iz helikoptera a da ne slomiš te svoje mršave nožice.*

Duhovi danas ponovo dolaze Merdžan u goste, oni što su joj oduzeli detinjstvo. Zovu je jednim polumrtvim imenom, grabe se da joj otrgnu pažnju od Ilahe.

Merdžan zavrće i odvrće poklopac flaše za vodu. Kao vojnik, naučila je da u ratu ništa nije crno ili belo. Svaka bitka ima mutne početke, a na kraju nema jasnih pobednika i pobeđenih. Borba za ovu zemlju počela je davno pre no što je ona obukla maskirnu uniformu i pritegla žutosmeđe čizme, i dugo se mogla zakleti da je na strani onih što pobeđuju. Sad je očigledno da se grdno prevarila. Kad se situacija preokrenula? Može li iko zaista da sabere recke? Jesu li ikada imali šanse? Beskorisna pitanja, sva do poslednjeg.

„Šta time hoće da kaže?", pita Zarifa. „Moj rođak radi za Amerikance kao tumač i ispunjavao je uslove. Ide s porodicom u Ameriku čim budu prošli zvanični razgovor. Čak nije bio ni vojnik."

Merdžan sedi prekrštenih nogu i kucka zabrinut ritam zapertlanom čizmom. U poneke dane ne može da poveruje da su se ona i Suraja usudile da se prijave u vod. Priseća se gde je bila kad je saznala za vod, koliko je tad bila jadna i slomljena. *Nasib*, tako glasi njen jedini odgovor, jer sada ne može da zamisli sebe kako radi bilo šta drugo. Taj posao joj je možda doslovno spasao život.

Suraja je prethodno radila u prodavnici tkanina, gde je pomagala mušterijama da prebiraju po trubama pliša, lana i čipke kako bi izabrale pravi materijal za haljine ili zavese. Slobodne trenutke je provodila skicirajući svečane haljine za koje se nadala da će jednog dana postati modne kreacije. Želela je da zaseni svet. Želela je da pomogne drugim ženama da zasene svet. Kad je imala slobodan dan, insistirala je na tome da ode u tu radnju sa Merdžan i Havom da bi odabrala tkaninu za haljinu za Ejd.

Zastale su ispred prodavnice tehnike, gde je na jednom televizoru išla repriza neke dečje emisije, a na drugom reklama za ženski vod. *Ja nisam vojnik*, bila je uzviknula Merdžan svojoj prijateljici svega koji dan pre toga. Ni jedna ni druga nisu nikad čule za takav vod. Ni jedna ni druga nisu imale nikakvog vojničkog iskustva. Nikad nisu držale u rukama vatreno oružje.

Pa ipak…

Saten se presijava, ali verovatno i maskirna uniforma ima svojih draži, umovala je Suraja.

Surajin brat se time nije oduševio, naravno. Otkako im je umro otac, revnosno je preuzeo na sebe odgovornosti muške glave u kući, a one su za njega počinjale ograničavanjem sestrinih aktivnosti.

Nije tamo mesto ženama, Suraja, kazao je njen brat.

Muškarci retko shvataju svoj ogromni doprinos emancipaciji žena. Surajine oči obasjala je iskra ambicije. Svega koji mesec potom već je uparivala maskirnu uniformu s rejbankama i drskom usnom.

„Za nas ne važi isto. Mi smo radile za avganistansku vojsku, ne za Amerikance", objašnjava Ilaha.

„Nismo radile za Amerikance?", s nevericom pita Suraja. „A ko je rukovodio bazom gde je bila obuka? Ko nas je obučavao? Dodeljivali su nam mete i planirali nam misije. U helikopteru mi je jedan Amerikanac bio sleva, drugi zdesna", oštro dodaje. „Za ime božje, šta smo ikada radile bez Amerikanaca?"

„I ja sam to isto pitala Dženu. Kaže da ni ona ne razume."

„Možda Džena mora da popriča s nekim drugim", ljutito duva Suraja.

„Znaš da čini sve što može", kaže Merdžan, na šta se Surajina ramena klonulo spuštaju; istrošila je svoj gnev.

„Znam da čini", mrmlja. „Ali ovde je sve gore."

Merdžan razmišlja o sinoćnoj emisiji na *Mitra mediji*, kanalu koji emituje vesti s fokusom na svemu što se tiče žena. Po rečima voditeljke Mine Nuri, talibani su napali domove na severu zemlje. Telefonom im je neka anonimna gledateljka dojavila da su talibani bacili ručnu bombu u kuću jedne žene koja je odbila da nahrani desetak boraca. Njeno četvoro dece uspelo je samo da izvuče majčin leš pre nego što je kuću progutao plamen."

„Je li primila neka od vas platu za prošli mesec?", pita Zarifa. Odmahuju glavom.

Merdžan pomišlja na račune koji je čekaju. Zahvalna je što ima platu, ali volela bi da ne kasni uvek toliko. Novac raspoređuje pažljivo, pošto su svi čuli da u pojedinim oblastima vojnici već mesecima nisu primili platu. Merdžan u jednoj svesci vodi knjigu rashoda i prihoda, na osnovu koje može precizno da izračuna koliko treba da bude zabrinuta. Uz to što moraju da plate stanarinu i kupe namirnice, Havi su potrebne nove patike. Porasla je od prošle godine i ubrzo će joj trebati novi zimski kaput. Na poslednjoj strani sveske Merdžan ima zasebnu rubriku za rebab koji je videla u jednoj muzičkoj prodavnici, instrument ručne izrade s raskošnim umecima i tananim čivijama. Merdžan se ushitila zamislivši taj rebab u ćerkinim rukama. *Hava će ti udahnuti život*, pomislila je, a sledećeg trena pogled joj je pao na kartončić s cenom što je visio o končiću.

Kap po kap i nastane reka, govorila joj je nekada tetka.

Zato je na poslednjoj stranici svoje sveske Merdžan zapisala taj iznos. Pod njim evidentira štednju, po nekoliko novčanica koje s vremena na vreme ćušne u jedan koverat. Nakupljanje kapljica, snovi o rečnom toku. Kad je poslednji put proverila, nedostajalo joj je svega nekoliko novčanica.

„Razgovarala sam sa onim čovekom iz ministarstva o tome. Rekao mi je da će biti za dve nedelje – najdalje", otkriva im Ilaha.

„Sigurno. Možda čak i pre", ponavlja Zarifa sa sarkastičnim pouzdanjem. Ponovo se zavaljuje u naslon stolice, prekrštenih ruku, mrgodno stisnutih vilica.

„Kako tvoji roditelji?", pita Ilaha, pošto zna da se od Zarifine plate kupuju tri leka koja sprečavaju da srce njene majke potpuno otkaže. Otac joj je dijabetičar i toliko loše vidi da ne razlikuje novčanicu od pet avganija od novčanice od petsto avganija.

Zarifa ubrzano trepće, pa seda uspravno.

„Bore se nekako", odgovara, neraspoložena da se žali kad zna da svaka od tih prisutnih žena nosi svoje breme. Ustaje i počinje da šetka po dužini sobe. Merdžan oseća kako i sama postaje napetija dok Zarifa pokušava da izbaci iz sebe višak

nervoze. „Mole se da Bog zaštiti Kabul. Ali mi smo one što nose uniforme. Hoće li nas zvati da branimo Kabul ili ne?“

Njihove misije su se nastavile i nakon odlaska Amerikanaca, ali nisu više bile onako učestale. Zbog toga je Merdžan imala previše vremena. Najnesigurnije se osećala kad ostane sama sa svojim mislima.

„Mrzim kad ne radim ništa“, reži Suraja pogledavši u Ilahu. „Besmisleno je da nas puštaju da sedimo, a mogle bismo da pomažemo.“

„Nisam dobila nikakva naređenja od nadređenih“, izveštava je Ilaha. „Ne znam ništa više nego vi, a sve smo čule iste priče. Nećemo znati dok nam predsednik lično ne bude saopštio hoće li dati ostavku ili će morati da oforme nekakvu vladu narodnog jedinstva.“

„Ja bih se mogla vratiti na koledž. Neće biti nikakvih budućih misija za nas ako mete budu članovi vlade“, kaže Vahida. Ona je u grupi najmlađa i najnižeg je čina. Od Vahide je porodica tražila da napusti vod, naročito otkako su Amerikanci objavili da im je preko glave Avganistana.

„Šta bi studirala?“, pita Suraja. „Mislim da bi bila fantastična nastavnica.“

„Da, nastava bi bila savršena za mene kad bih imala makar malo strpljenja. Da li ti ovo izgleda kao lice strpljive osobe?“, pita Vahida. Obrće se zajedno sa stolicom i ističe se kako bi Suraja mogla dobro da zagleda pomenuto lice.

Suraja se smeje. „Baš nimalo. Štaviše, namrgođena si kao kasapin. Možda bi uz tebe više išlo da se baviš tim poslom.“

„Kasapi makar imaju meso u tanjiru“, uzvraća Vahida i puca žvakom. Zarifa prevrće očima.

„Uozbiljite se, žene! Šta će biti s nama? Šta ti misliš, Merdžan?“, pita Zarifa jer zna da Merdžan neće uvijati odgovor u oblande. Merdžan je po prirodi radoznala i realistična. Kad krenu na neko selo usred noći, napadače po senkama traže upravo Merdžanine oči. Ona ne veruje ni jednoj jedinoj prikupljenoj

informaciji, s debelim razlogom. Amerikanci im misle dobro, ali njihova obaveštenja često su bezvredna.

„Nisam političar. Mogu samo da nagađam isto kao i vi“, odgovara Merdžan. Gleda na ručni sat. „Moram po ćerku“, kaže. Hvata je nespokoj zbog toga što je tu i što mirno sedi. Ustaje i izlazi, prolazi pored niza barijera i praznih baraka. Seća se uzbuđenja koje je osećala prvih dana provedenih tu, kad joj se jezik saplitao o imena njenih koleginica Amerikanki i naziva opreme i kad su joj testirali granice snage. Ne bi poverovala da je išta od toga moguće da nije bilo oko nje drugih žena, žena poput Džene i Ilahe, koje su izgledale krajnje opušteno na tom prašljivom terenu.

Dočekale su je dobrodošlicom, pružale joj ruku kad izvrne stopalo na maršu u sklopu obuke, učile je da se ne obazire na jetke opaske muškaraca u uniformi, među kojima su se pojedini tvrdokorno protivili primanju žena u specijalne jedinice. Premnogo se godina krila od sveta, skupljala se da bi stala u male prostore, živela u uverenju da će svoju ćerku zaštititi samo ako bude razdvojena od nje.

Nijedna njena koleginica, možda čak ni Suraja, nije mogla da nasluti koliko ju je obuka preobrazila.

„Merdžan, čekaj! Idem i ja s tobom!“, dovikuje Suraja. Lakim trkom pristiže Merdžan. Suraja ima velike naočari sa okruglim okvirom u dezenu kornjačine kore. Karmin joj je trenutno uglavnom izbrisan, ostao je na plastičnoj flaši s vodom. Merdžan se u Surajinoj blizini uvek oseća kao seljančica. Nema to nikakve veze s novcem; Surajin glamur je plod njene lične kreativnosti, volje da bude zapažena. Prvih nedelja obuke pojedine njihove partnerke iz Amerike iznenadile su se videvši da Avganistanke pokazuju našminkano lice – savršeno oblikovane obrve, koso izvučeni ajlajner, puder. Nikako im to nije išlo u glavu.

Mogu li nešto da te pitam?, kazala je riđokosa Krista iz nekakve Južne Karoline posmatrajući Suraju kako popravlja karmin.

Gluvo je doba noći, spremne smo za misiju. Zašto se bakćeš takvim stvarima?

Krista je slušala mnoge muškarce kako gunđaju zbog prisustva žena u bazi. Gunđali su još više zbog prisustva žena makar i u blizini borbenih misija. Žene remete koncentraciju. Slabije su, to će škoditi misijama. Šta ako ih neprijatelj zarobi i siluje? Krista je priželjkivala da ti muškarci što se toliko brinu za žene pokažu istu takvu zabrinutost za žene koje maltretiraju ili napadaju njihova braća po uniformi. Zato su Krista i ostale gledale da umanje svoju ženstvenost. Vezana kosa. Nenašminkano lice. Više vremena u teretani. Da bi ih muškarci poštovali, nastojale su da se ponašaju sličnije tim muškarcima.

Suraja se tome opirala.

Ljudi misle da ne možeš da budeš i žena i vojnik, objašnjavala je. *Moramo im pokazati da je to moguće. Mi smo i žene i vojnici. Zato se oblačim tako kako hoću da se oblačim. Zato šminkam lice onako kako hoću da ga šminkam. A ako poginem, poginuću lepa.*

„Ova vrućina je previše za mene", uzdiše Suraja. Merdžan zna da njena prijateljica ima mnogo razloga da se znoji. Surajini su sve ozlojeđeniji zbog njene uloge u vodu. Da bi izbegli etiketu porodice izdajnikâ, moraju da lažu rođake i prijatelje u vezi sa Surajinim aktivnostima. Možda bi to i upalilo da nije bilo onih kompromitujućih slika.

„Suraja, ti ne bi smela da ostaneš zaglibljena ovde kao mi ostale. Ti si ambasadorka u usponu, zar ne? Trebalo bi da si u Evropi i da govoriš na toj velikoj konferenciji Ujedinjenih nacija. I dalje mi nije jasno kako te Ujedinjene nacije još nisu iščupale odavde."

Suraja ispušta prezriv zvuk.

„Ujedinjene nacije nemaju moći ni za toliko da same izduvaju nos", kaže. Njene planove uvek razori neka nedaća; prva po redu bila je očeva smrt. Pravni fakultet je postao neostvarljiva želja kad je njen brat izgubio sav porodični novac u pokušaju da pokrene posao. Kovid joj je osujetio priliku da prisustvuje

globalnom samitu na temu rodne ravnopravnosti. A sada će joj, izgleda, talibani oduzeti posao.

„Ako budemo pokušale da pređemo u Pakistan, moraćemo da platimo vodiče. Šta misliš, da li će ti očeva porodica pomoći?"

„Ne", odgovara Suraja. Skreće pogled u stranu, te Merdžan predoseća da skuplja hrabrost da kaže još nešto, ali pošto je ponovo pogledala u Merdžan, lice joj je vedrije.

„Kako je Hava?"

„Dobro je", odgovara Merdžan. „Znaš kakva je. Svaki sat koji ne provede u muzičkoj školi za nju je protraćen."

Suraja grli Merdžan jednom rukom.

„Vidi se samo! Majka jedne muzičarke, umetnice. Da li je nešto od toga nasledila od tebe? Jesi li kao mala nekad maštala da pevaš?"

Merdžan samo što ne prasne u smeh.

„Nisam ja bila takva devojčica", kaže, prisećajući se doba kad je igrala fudbal s dečacima iz kraja. Tad se nije zvala Merdžan. Bila je Rahima, a neko vreme i Rahim, bača-poš. Ne oseća gotovo nikakvu nostalgiju kad je posredi njeno pravo ime. Nije joj predstavljalo neki veliki problem da izabere drugo. Žene u Avganistanu naučene su da se ne vezuju previše za svoja imena. Kad se budu udale, nekima od njih će muževljeva porodica dati novo ime. Postojanje žena utemeljeno je na muškarcima koji ih okružuju. Život počinju kao „ćerka toga i toga", a potom se očekuje da postanu „supruga toga i toga" i „majka toga i toga". Retko kad žena postoji za sebe i po sebi.

Bez muža, oca i sina u svom životu, Merdžan je prava-pravcata utvara. U poneke dane preispituje sopstveno postojanje.

„Hm, dobro je što ti je ćerka u Kabulu. Biće sve dobro, Merdžan. Za neku nedelju sve će se razrešiti. Možda nećemo više biti vojnikinje ako u vladu uđe nekoliko talibana, ali s obzirom na naše iskustvo, možda ćemo na kraju dobiti posao u nekoj stranoj organizaciji. Pitaj Ingrid. Ona bi verovatno mogla da te negde zaposli. Engleski govoriš bolje nego što si svesna."

„Zbog nečeg si danas vrlo velikodušno raspoložena, Suraja. Nisam navikla na takve komplimente."

„Ti ne umeš da se izboriš sa previše slatkih reči. Ti si kao… kao emocionalni dijabetičar. Moram oprezno s tobom", zadirkuje je Suraja. Merdžan obuzdava osmeh od uva do uva. To je istina. Suraja je dosetljiva, stalno se smeje. Merdžan se kraj nje oseća kao neka zapuštena učiteljica i ponekad ne zna kako da reaguje na Surajine izlive nežnosti. „Sećaš se kad sam morala da te učim da mi uzvratiš na zagrljaj?"

Merdžan nije ni bila svesna da zazire od fizičkog kontakta dok joj Suraja nije na to skrenula pažnju.

Sestro, je li sve u redu? To je običan zagrljaj. Neću te kidnapovati, našalila se jednog dana. Ali potom se Suraja ućutala. Koliko je bila druželjubiva, toliko je imala i izoštrenu moć zapažanja. *Ne voliš da te bilo ko dira rukama, je li tako?*

Merdžan odbrambeni stav nije popustio baš odmah. Priča o njenom životu sporo se razotkrivala, a Suraja je bila prva osoba – jedina osoba – koju je dokraja uputila u nju. Njena prošlost je imala oštre ivice.

Stigle su do autobuske stanice. Suraja natkriljuje oči šakom da bi se zaklonila od sunčevog bleska. Merdžan žali što se nije setila da ponese flašu vode. No čak i po toj nesnosnoj vrućini zahvalna je na svetlu. Moli se da Hava nikad ne iskusi onu vrstu tame koju je ona sama preživela.

Ulazi u autobus da bi se vratila svojoj ćerki i životu koji je gradila za nju i za sebe, postojanju za koje nije ni pomišljala da je moguće onda kad je prvi put uzela svoje dete u naručje.

Hava. Merdžan je svojoj ćerki dala ime po Evi, ženi koju je stvorio Bog, bez oca. Hava je takođe duh, a njena majka se nada da će je ta nevidljivost zaštititi od zla.

„I ja imam nešto američkih dolara", izgovara jedan muškarac. „Dođi, dođi i sedi pored mene."

Suraja i Merdžan se prave da ga ne čuju. Polovina vojničkog umeća svodi se na to da znaš kad da se boriš, kad da se pritajiš,

a gradski autobusi su ponekad još surovija teritorija od pobunjeničkih uporišta. Iako putnici autobusa pojma nemaju čime se one bave u bazi, rado formiraju sopstvene senzacionalističke pretpostavke. Njihovo izrugivanje je nesavladiv ispit. Žena koja im odbrusi ravnom merom – ona je jeftina, nepristojna. Žena koja oćuti maltene priznaje greh za koji je optužena. Nema tu pobede, samo gubiš manje ili više.

„Ovoj višoj pričam", objavljuje on, pa se iskašljava u već ustajali vazduh. Ne odvaja oči od Suraje. Muškarci često to rade.

Autobus se trznuo i Merdžan pod pritiskom tuđih tela oseća sve veću paniku. Da nije Surajinog umirujućeg prisustva, možda ne bi preživela te vožnje. Suraja joj često isto to kaže. Merdžan je zahvalna što je ima za prijateljicu i podjednako se zbog toga boji, jer ako ju je nečemu život naučio, naučio ju je da ništa što je lepo ne traje.

Žustro steže Suraju za ruku, a onda izlazi iz autobusa, malčice ranije.

Korača ulicom. Pita se da li bi trebalo da kupi usput neke namirnice ili će uspeti da skrpi nešto za jelo od onog čime raspolažu. Zadubljena u misli, odjednom shvata da stoji pred kapijom zoološkog vrta.

Merdžan posmatra kip legendarnog lava, možda najčuvenije životinje u Kabulu, kraj samog ulaza. On je njen imenjak. Ljudi skreću levo ili desno da bi je zaobišli; neki je tiho i psuju. Drugi pak naglas.

Merdžan se igra krajevima svoje marame i priseća se onog što je bila pre nego što je uzela ime tog lava, ime koje nose i muškarci i žene, a znači „dragi kamen". Kao što je rubin ili smaragd. Ili biser. U to davno doba bila je Rahima, devojčica koja je bila dečak, a onda ponovo postala devojčica.

Bila je tu prošle godine s Havom i posmatrala ćerku kako gleda u taj kip. Čak i sad je zanima šta je Hava pomislila o sličnosti skulpture s pravom životinjom. Ne uspeva da odredi ni šta

sama vidi; taj lik se menja i preoblikuje pred njenim očima. Je li to zver? Mit? Žrtva? Od izloženosti vremenskim neprilikama bronzani odlivak je zadobio blagu patinu, a sjajni akcenti su ostali samo na lavljoj njušci, na vrhovima ušiju i povijenom kraju repa. Merdžan takoreći oseća strujanje, vazduh iz lavljih nozdrva, dah okamenjene tuge.

2

2010.

Rahima. Njeno pravo ime potiče od reči „milost“, jednog od devedeset devet imena Alahovih. A od istog korena nastala je i reč „rahm“, koja znači „materica“. Ali ona u svom imenu čuje samo „rahm“, i tog se gnuša čitavim telom. Ne želi da bude sasud za novi život. Za poslednje tri godine pretrpela je toliko okrutnosti da joj je postalo teško da prepozna milost.

Rahima nije bila mnogo starija nego Hava sad kad je krišom izašla iz stana u Kabulu gde je boravila pod stražom muževljevih poslušnika. Pokušavala je da nađe u sebi ono samopouzdanje što ga je posedovala kao mlada bača-poš, onih pet godina koje je provela odevena kao sin kako bi mogla da vodi sestre u školu. Da li se tih pet godina kad je bila *Rahim* zaista dogodilo? Sumnja u sopstvene uspomene na igranje fudbala, upadanje u prodavnice na bazaru i grube igre na školskom igralištu. Da je bila ćerka, takvo ponašanje sramotilo bi njenu porodicu. Pošto je bila sin, njena samouverenost je ubirala hvale.

Ali potom je nastupila njena propast. Kad joj je bilo trinaest godina, njen otac, zavisnik od opijuma, udao je nju i dve od njene četiri sestre. Majka se, oslabela i otupela od iste te droge, nije oduprla. Rahima je tri godine živela kao četvrta

supruga lokalnog silnika Abdula Halika. Rahima je mrzela tog čoveka, ali morala je priznati da je promućuran: sredio je da u skupštinu bude izabrana njegova poslušna ali neškolovana žena kako bi preko nje ostvarivao lične interese. Rahima joj je bila pomoćnica, prisutna tu samo zbog svoje pismenosti. Takav život bi možda i izdržala da joj se sinčić nije razboleo dok je bila na putu. Zbog nečeg je krivica za to svaljena na njena ramena i jasno joj je dato na znanje da se Abdul Halik sprema da je sahrani pored sina.

Rahimino bekstvo bilo je teško i napeto. Odevena u ukradenu mušku odeću, upinjala se da se ne osvrne dok je otvarala jedna pa druga vrata da bi najzad izašla na trotoar, na svetlost dana. Doslovno je očekivala da je nečija šaka ščepa za rame ili da pravo pred nju iskorači poznat stražar.

Rahima je stigla zadihana na lokaciju koju joj je označila Amerikanka, jedna žena koja se zalagala za skupštinske poslanice. Gospođa Frenklin je loše skrivala svoje zebnje. Rahima je videla da joj se ruke tresu kad joj je dala znak da ispripoveda svoju priču dvema ženama što su sedele naspram nje. Nije dotad bila svesna da će morati da organizuje priču.

I ko su uopšte te žene? Šta ako je vrate s praga? Šta ako pozovu Abdula Halika?

Nije bilo vremena za njena pitanja. Te dve žene su je već bombardovale sopstvenim pitanjima.

Kako se zovete?

Od koga bežite?

Kako vam se zove muž?

Imate li dece?

Gde vam je najbliža porodica?

Moraćete da predate sve lične predmete. Imate li mobilni telefon?

Rahima je na neka odgovarala, ali ne na sva. Gospođa Frenklin je sve to pažljivo pratila i povremeno bi je prijateljski stegla za rame ili joj klimnula glavom u znak ohrabrenja.

Za nepunih trideset minuta Rahimu su uveli u neka kola. Možda su joj rekli da gospođa Frenklin neće s njima. Ukoliko jesu, Rahima ih nije čula. Samo što nije iskočila iz auta kad je krenuo; uplašila se da je to klopka i da će je vozač predati stražarima od kojih je pobegla, sigurno razjarenim zbog toga što je umakla njihovom nadzoru.

Abdul Halik nije bio poznat po sklonosti opraštanju.

U sećanje joj je urezana slika sopstvene ruke na kvačici vrata dok se premišljala da li da se baci iz tog vozila koje kao da se skupljalo i gnječilo je. Nije to uradila, ali ne zato što je odabrala da ostane u kolima. Jednostavno joj je nedostajalo snage volje da iskoči.

Tek godinama potom prepoznaće da je to bio trenutak seizmičke promene – tačka u vremenu gde je prestala da se oseća hrabrom i sposobnom i da želi nešto za sebe. Odluka da pobegne od stražara možda je bila njen poslednji izraz preduzimljivosti. Od tog trena je bila papirna kesa koju nosi oluja.

Mora biti da je vozač osetio njenu usplahirenost. Zakleo joj se da je vozi na bezbedno mesto gde će se o njoj brinuti žene. Rahima je tad zaplakala, pognuvši glavu da je on ne vidi. Uvezao ju je na dvokrilnu kapiju i stigli su pred jedno veliko zdanje. Njoj je ličilo na neku državnu službu, samo bez natpisa i drugih spoljašnjih simbola koji bi ukazivali na to šta je u njoj. Vrata je otvorila jedna žena i povela ju je unutra, a kola su se tiho udaljila.

Merdžan i sad duša zaboli kad zamisli sebe kako, onako mlada, stoji u ulaznom holu tog zdanja. Ne pamti šta joj je ta žena rekla, samo se seća kako joj je srce lupalo, a neki cerekav glas u glavi upozoravao je da će je muž pronaći kuda god da ode. Kuda god da ode. Otkud joj to ubeđenje da jedna šesnaestogodišnja devojka može da umakne takvom muškarcu?

Diši. Diši. Diši.

Bila su potrebna gotovo dva sata da Samijin glas dopre do nje. Samija se već opasno dvoumila da li da odustane od

najnovije stanarke tog dana. Viđala je žene u svim stanjima i imala je čitav arsenal različitih pristupa. Počela je svojim tihim, blagim rečima uveravanja – onakvim kakve bi svako upotrebio s detetom. Ustanovivši da je Rahimu nemoguće umiriti, postala je stroga i zapovedila joj da dođe k sebi. Neke žene su reagovale na oštre mere, na tonove koji su im bili poznati i kakve su navikle da poslušaju. Pošto ni to nije urodilo uspehom, izašla je da bi dala Rahimi malo samoće. Samija je, međutim, osetila nelagodnost dok je stajala u hodniku, gde nije videla, ali je zato čula tu devojku kako grca za vazduhom. Pohitala je i vratila se s doktorkom sigurne kuće, koja je uhvatila obema šakama Rahimin ručni zglob, oslušnula joj stetoskopom leđa i naredila joj da diše, kao što joj je pre toga zapovedila Samija.

Činilo se da je Rahima zaboravila kako se to radi.

Na kraju se Samija obratila Rahimi onako kako bi se majka obratila detetu koje bi u suprotnom postalo žrtva gneva još ljućeg oca – oštro, ali u saosećajnoj nameri.

Smiri se ili ću te izbaciti na ulicu! Neću da čitav kraj misli da iza ovih zidova nekog mučimo. Moram da mislim na još dvadeset tri žene. Sva bezbednost koja je potrebna tebi potrebna je i njima, zato dosta više tog duvanja i gušenja i diši kako ti je Bog naložio!

Dolazak u žensku sigurnu kuću ličio je po mnogo čemu na ponovno rađanje. Rahima je opet naučila da diše, onako kako se novorođenče posle tečnosti privikava na vazduh. Pokreti su joj bili nespretni. Ruke su joj drhtale. Trzala se svaki čas. Budila se izgrebanih ruku.

Svako lice je bilo neznanac, svaki razgovor sukob.

Rahimu su rasporedili u sobu s jednom ženom od trideset i nekoliko godina; imala je dvoje dece, bebicu i jedno tek prohodalo. Posmatrala je Rahimu sumnjičavo i povukla bi ćerčicu za ruku ako bi odlutala ka njenom kraju sobe. Rahimi je bilo bolno da gleda decu, da sluša tanušni devojčicin glas i prati pogledom njeno geguckanje.

Veći deo dana provela je u krevetu, okrenuta licem ka zidu.

Samija i druge zaposlene povremeno bi posedele s njom i postavile joj neko pitanje. Rahima je davala vrlo malo podataka, na šta su bile navikle, baš kao što su bile navikle i na to da se priče žena s vremenom menjaju; pojedini delovi bi bili dodatno potvrđeni, pojedini povučeni.

Kako reče, gde ti muž živi?

Kojim se poslom bavi?

Veoma malo im je rekla za prva dva-tri dana – svoje ime i ime pokrajine, te dala izjavu da se njen muž svim silama trudio da joj okonča život čak i pre nego što je pobegla.

Ne smeš ni sa kim da stupaš u kontakt. Niko ne sme da zna gde si, inače ćeš dovesti u opasnost sve žene ovde.

Rahima nije ni imala načina da stupi u kontakt s nekim. Nije imala telefon, nije imala telefonske brojeve. Samo je želela da se javi svojoj tetki Šejmi, jedinoj niti što ju je još spajala sa životom od pre udaje za vođu paramilitarnih jedinica. Hala Šejmine posete bile su retke i malobrojne, ali tetka joj nije dala da se oseti kao da joj nema spasa. Kad je dolazila u te kratke posete, pojavila bi se na imanju zaduvana i znojava, jednog ramena višeg od drugog zbog krive kičme. Rahima je priželjkivala da hala Šejma sedi kraj nje sad i pripoveda joj o njenoj hrabroj čukunbabi, ženi koja je bila čuvarka kraljevskog harema.

Ti si jaka kao ona, kazala joj je hala Šejma ko zna koliko puta. Prosto je čula tetkin glas kako odjekuje u njenim mislima, razgovetan i uporan.

„Ja nisam kao ona“, prošaputala bi Rahima dok je svet spavao. Tad je bila najbudnija, u to gluvo doba kad se viju duhovi. „Nisam nalik čak ni tebi. Šta sad da radim?“

Osluškivala je, ali nije čula nikakav odgovor.

Danju je sigurna kuća odzvanjala od prepirke, optužbi, šmrckanja, koraka, od plača dece gladne mleka. Rahima se držala svog kreveta.

Samiju je hvatalo nestrpljenje. Jednog jutra se pojavila na vratima cokćući jezikom.

„Što je dosta, dosta je“, izjavila je. „Diži se ovog trena ili ću pozvati sve zaposlene da te iščeprkaju iz kreveta.“

Pošto Rahima na to nije reagovala, Samija je pozvala tri zaposlene, uključujući i ženu što briše podove i čisti kupatila. Neka od njih ju je upitala da li da nose Rahimu u bolnicu.

Rahima je tad popustila. Ustala je, ali ju je navala mučnine oborila na kolena. Ćerka njene cimerke pogledala je u lokvicu žuči na podu i zaplakala. Samija je stala pred Rahimu, odigla joj bradu i potražila na njenom licu nekakav znak. Zatim se povukla i uzdahnula.

„O, čisti i savršeni Bože, da li je ovo zaista bilo nužno?“, promrmljala je, upućujući opreznu žalbu ćutljivom nadgledaču svega. U vazduhu se osećao smrad, kiseo zadah, što je samo doprinelo Rahiminoj mučnini. Znala je da je trudna još dok je bila u muževljevoj kući. Ali one noći kad ju je pozvao u svoje sobe i udario je nogom u stomak, bila je sigurna da je ubio to što je bilo počelo da raste u njoj.

U maloj ordinaciji sigurne kuće doktorka je umočila tanku tračicu papira u čašicu s Rahiminom mokraćom.

Doktorka nije ni morala ništa da kaže. Izraz njenog lica bio je dovoljna potvrda.

Rahima je ispustila jauk koji je prošao ispod zatvorenih vrata, iz klinike, na ulicu, gde je nagnao dve žene da zastanu usred koraka, ali samo načas. Kao da su čule da su zatrubila neka kola ili da su se zalupila vrata.

Vapaj jedne mlade žene kojoj je vaseljena nanela nepravdu nije bio gotovo ni po čemu poseban.

Rahima je stegla pesnice. Nije još dokraja pobegla od Abdula Halika, ali učiniće sve što je nužno da bi spasla sebi život.

3

3. AVGUST 2021.

Ne obaziri se na taj zvuk, govori Hava sebi. *Koncentriši se na muziku.*

Trudi se da drži pogled prikovan za list pred sobom, ali i najmanji pokret u hodniku odvlači joj oči. Ponovo usredsređuje pažnju na note koje stoje pred njom, no isto bi bilo i kad bi gledala u hartiju poprskanu mastilom. Mora dvaput da trepne da bi se te tačkice preobrazile u note.

Pesma je doziva, preklinje je da je posluša. Hava bi volela da može upravo to da uradi.

Prve godine na muzičkom institutu Hava se upoznavala s rebabom, učila da namesti šake i noge oko instrumenta i zbližavala prste s napetošću struna. Naučila je da izmami iz njega tonove i da govori i čita jezik koji je za nju bio nov. Ne pamti kad se to desilo, ali u nekom trenutku tog njenog putovanja tonovi su počeli da se pretvaraju u melodije i pesme onako kako brašno i voda postaju topao hleb.

Ovaj deo pesme zna dobro i prsti joj se kreću bez oklevanja, kao da upliće kosu. Muzika teče nekoliko taktova, a onda se Hava priseća izveštaja televizijskog voditelja od prethodne večeri. Talibani su zauzeli još jednu pokrajinu i idu od kuće do

kuće tragajući za svima koji imaju neke veze sa avganistanskom vladom ili vojskom. Kad su pustili video-snimak muškarca u vazduhu, istegnutog tela dok su ga četvorica talibana vukla za ruke i noge, a peti ga šibao po leđima, Havina majka je isključila televizor i rekla joj da zaboravi to što je upravo videla.

Njena majka ima naviku da izdaje naloge koje je nemoguće poslušati.

Ne razmišljaj o tome. Koncentriši se samo na svoje učenje. Idi da spavaš.

Ponovo ne zna gde je stala s melodijom; prsti su joj se okamenili.

Razmišlja, samo načas, da li da hitne trzalicu ka drugom kraju prostorije. Umesto toga, psuje u po glasa. Već treći put je pogrešila kod iste note, a nije raspoložena da oprašta, naročito ne sebi.

Spušta rebab na tepih i zariva laktove u kolena. Lejma je primetila da je Hava prestala da svira, te se i njeno prebiranje po žicama usporava i melodija tihne.

Ustad Rafiki seda uspravnije, odjednom budan.

„Havo, zašto ti instrument nije u rukama?“, oštro pita.

„Izvinite, ustade. Stalno zaboravljam da tu poslednju notu treba da odsviram na praznoj žici“, odgovara ona.

„I?“

„I odsvirala sam pogrešnu notu“, ponavlja ona, a onda shvata da zvuči osorno prema njemu. „Izvinite, ustade.“

Ustad Rafiki klima glavom.

„Kod ove pesme nisi baš najspretnija s pragovima. Lepo sam te upozorio, Havo, da je to složeniji komad, ali ti si bila uporna“, podseća je. „Nikad nisam upoznao tako tvrdoglavu…“

Ne dovršava rečenicu. Sedeći na podu naspram svojih učenica, njiše se napred-nazad, te najzad zauzima propisan položaj sa skrštenim nogama: desno stopalo je udenuto u pregib levog kolena. Stavlja svoj rebab u krilo, držeći ga onako kako bi možda držao novorođenče. Izvijeno telo instrumenta počiva mu

na desnoj butini, a vrat u levoj šaci. Odsviravši otegnut ton – *sa* – kreće sa štimovanjem; levom rukom zateže drvene čivije, a desnom isprobava žice. Najpre okida dugačke bas žice, potom lepezasto raspoređene rezonantne žice; prsti mu skakuću s jednih na druge dok svira lestvicu uzlazno.

Potom započinje narodnu pesmu, baladu o narovima crvenim poput rubina i nagoveštaju prolećne ljubavi. Svira je polako, gledajući čas u Lejmu, čas u Havu kako bi bio siguran da devojčice obraćaju pažnju na njegove pokrete prstiju. Nema potrebe da brine. Hava bi ga posmatrala satima ako će to doprineti da se iz njenog instrumenta izliju pesme kao što se izlivaju iz njegovog.

Usred razigranog žubora nota, zastaje i spušta instrument u stranu.

„Ustade, zašto ste prestali?“, izleće Havi.

„A zar ti smeta što sam prestao?“, pita on.

„Naravno!“, odgovara Hava. Ubrzano trepće i mršti se, što čini uvek kad je u nečemu osujećena. U glavi čuje majčin glas.

Ne smeš uvek da pokazuješ ljudima šta osećaš. Oni to mogu iskoristiti da te povrede.

Hava je to shvatila kao zapovest da krije osećanja od svakoga i sprovodi je nekad uspešnije, nekad manje uspešno. Svakako ne želi da ostavi utisak da ne poštuje ustada Rafikija, koji je i nastavnik i stariji čovek. On izdiže jednu obrvu.

„I treba da ti smeta. Od rđavo odsvirane note gore je samo kad nema nikakvog zvuka. Lejma je i dalje svirala, ali ti si i nju naterala da stane. Nemoj žrtvovati čitavu pesmu zbog jednog pogrešnog tona. Melodija koju sviraš starija je od tebe i mene zajedno. Preživela je ratove, sušu, prevrtljiva srca. Preživeće i tvoje traljavo izvođenje.“

„Izvinite, ustade. Samo sam želela da je odsviram ispravno“, mrmlja Hava, zažarena od stida što je tako lako odustala. Nije danas baš najprisebnija.

„I odsviraćeš je. U ovoj učionici imate dva učitelja, mlade moje muzičarke. Jedan sam ja. Drugi je pesma. Svirajte je

bezbroj puta iznova i ona će vas dovesti do pravih nota. Nema većeg profesora muzike od same pesme", obećava njen učitelj, a kapci mu trepere.

Lejma je nakon incidenta postala primetno hladna prema Havi, pa je zato Hava iznenađena što je Lejma prepredeno gleda. Obe devojčice smatraju da je tačno ono što drugi učenici govore o ustadu Rafikiju – previše je ćudljiv za ovaj svet, kao da se neki deo njegovog bića nije potrudio da odraste. Slušale su školske drugarice i drugove kako oponašaju njegov govor, gledale ih kako zažmure, pa nižu metafore sa suncem i mesecom, istovremeno držeći predavanje o važnosti muzike. Havi su ta njegova čudaštva smešna kao i svima drugima, ali se takođe boji da će ustad Rafiki postati nezanimljiv bude li saznao da se tako zavitlavaju na njegov račun.

„Dakle! Opusti pesnicu i vodi računa da ne slomiš šahbaz*. Hajdemo s pesmom iz početka", nalaže obema.

Hava širi dlan i na njemu vidi tri crvena ureza, tragove ivica trzalice. Ona i Lejma počinju da sviraju pesmu. Stigavši do istog problematičnog dela, Hava svu svoju snagu usredsređuje na muziku.

Odsviraj to kako treba, naređuje sebi. Proteže i skuplja prste da bi oslobodila šaku napetosti.

Onog trena kad je shvatila da je uspešno savladala problematično mesto, ne upropastivši melodiju, ponovo gubi nit. Kao da danas ne može da se koncentriše, a nije sigurna zašto je tako. Dve godine starija od nje, Lejma klima glavom kako bi je ohrabrila, te Hava oseća kako joj stisak u grudima popušta. Možda Lejma više nije toliko ljuta? Lejma je širokogrudo prihvatila to što ju je Hava prevazišla s muzičkim umećem iako ona rebab svira dve godine duže nego Hava. Nategnutost između njih dveju predstavlja nešto novo i mrska je Havi.

Hava se ponovo posvećuje pesmi, ali pogled joj leti ka ustadu Rafikiju taman na toliko da ga vidi kako desnim palcem i

* Drvena trzalica koja daje puniji zvuk. (Prim. prev.)

kažiprstom okida nevidljive žice, svirajući tu pesmu bez instrumenta. Melodija se vrtloži. Zvuči poput kola veselih učenica.

Hava uspeva da odsvira tačno notu na kojoj se maločas saplela, ali ne oseća olakšanje. Pita se gde će se saplesti sledeći put i preispituje položaj svojih prstiju na pragovima. Upinje se da stigne do kraja komada, ali ne ide baš glatko. Po svoj prilici je usput izubijala te narove.

Nakon poslednjeg odsviranog tona, ustad Rafiki deluje zamišljeno.

„Dobro je, obe ste dobre. Još malo vežbe, da to bude tečnije. Lejma, vodi računa o tempu. Ponekad brzaš. A ti, Havo", kaže. Hava gleda u njega. „Bolja si. Obuzdavaj prirodu. Nemoj se predavati. Ne zaboravi, ova pesma je za tebe nova. Moraš da provedeš neko vreme s njom."

U školskom dvorištu Lejma se saginje da bi vezala pertle, te Hava primećuje njene patike.

„Kako ti lepo stoje!", izgovara.

Lejmine patike su svetloplave, s debelim belim đonom. Lejma istura levo stopalo napred da bi i na njemu pritegla pertle, pa Hava opaža i izvezeno srce sa strane. Stopala joj se neprimetno primiču jedno drugome; pokušavaju da se sklone s vidika. Havi je majka obećala novu obuću još pre dva meseca, ali izgleda da nikako ne mogu da skrpe novca za to, iako Havina majka radi gotovo po čitav dan. Ako joj se to zanimanje ne isplati, razmišlja Hava, zašto i dalje odlazi na posao? Ali naravno da će njena majka odlaziti na posao. Uvek joj je bilo privlačnije da vreme provodi na poslu nego s Havom. Toliki deo Havinog života provele su razdvojene da se ponekad iznenadi kad je majka tu.

Lejma joj odgovara, ali uglavnom izbegava da je pogleda u oči.

„Upravo mi ih je kupio otac. Kaže kako moram da se postaram da stopala prestanu da mi rastu jer više ne može da troši toliko novca na obuću", dodaje s primesom ironije. Ima

ono nehajno držanje šiparice, velike devojčice koja je jednom nogom u svetu odraslih.

„Hoćeš li da užinamo?“, pita Hava i priprema se za ono što će Lejma reći. Svojevremeno nije morala ni da je pita; svojevremeno su ona i Lejma zajedno izlazile iz učionice i kretale ka kafeteriji. Lejma je govorila da je Hava podseća na njenu mlađu sestru, a Havi se sviđalo da ima sestru, naročito stariju.

„Nisam baš nešto gladna“, odgovara Lejma.

Nije gladna ni Hava. Živci su joj isuviše napeti da bi imala apetita ili da bi i dalje odlagala ono što želi da pita Lejmu. Nije ista otkako je video koji su snimile počeo da kruži u javnosti.

„Jesi li mnogo ljuta na mene?“

„Ljuta na tebe?“ Lejmu kao da je iznenadilo Havino pitanje. „Zbog čega misliš da sam ljuta na tebe?“

„Zbog toga što… ne pričaš sa mnom mnogo. Viđam te samo na časovima, a čak ni tamo ne kažeš ništa osim pozdrava.“

„Nisam ljuta na tebe. Samo… razmišljam“, kaže ona, ali to Havi ne zvuči logično. Zar toliko razmišlja da ne može da pogleda Havu u oči niti da povede s njom razgovor?

Iza Lejme se grupa devojčica igra jurke. Na drugom kraju dvorišta dečaci igraju fudbal na jedan gol, označen sa dva čunja. Čuju se uzvici i tup udarac kad se nečije stopalo sretne s loptom. Upravo je na tom igralištu Hava upoznala Lejmu, koja ju je primetila kako stoji uza zid i posmatra školsko dvorište. Lejma je na sebi imala školsku uniformu – tamnosivu bluzu i pantalone – a smeđa kosa joj je bila vezana u konjski rep. Oko slepoočnica su joj se kovrdžali tanki pramičci, a na obrazima se pojavljivale ljupke jamice kad se osmehne. Izgledala je kao savršena devojčica iz savršene porodice, od onih koje ne bi želele da imaju posla s detetom iz sirotišta.

Da li bi volela da ti pokažem školu?, ponudila se, na veliko Havino iznenađenje. Hava je klimnula glavom, a Lejma joj je pokazala različite delove školskog kruga – amfiteatar, kafeteriju, učionice i prostorije za vežbanje. Pokazala joj je i nastavnika

table i upozorila Havu na to da je nastavnik matematike najstroži u školi.

Lejma misli da je Hava odabrala rebab zbog nje, ali to je samo delimično tačno. Hava je rebab prvi put videla kad ju je Lejma povela sa sobom u prostoriju za vežbanje i odsvirala nekoliko tonova na instrumentu koji je učila. Za Havu je to bio najiskreniji, najotvoreniji zvuk koji je u životu čula, priča od koje nije mogla da okrene glavu. Postala je Lejmina školska drugarica.

„Dakle, nisi ljuta", ponavlja Hava sa olakšanjem. Bila je ubeđena da je pokvarila to dragoceno drugarstvo, drugarstvo koje se graničilo s posedovanjem rođene sestre, onako kako su gotovo svi imali sestru. Lejma seda na travu i obuhvata sastavljenim rukama desno koleno. Hava seda kraj nje, tako blizu da im se ramena dodiruju.

„Nisi ti bila kriva, Hava. To sam ti već rekla."

„Jesi, ali ja ti nisam verovala."

„Zašto mi ne bi verovala?"

Hava trepće umesto da prizna drugarici da joj je teško da bilo kome veruje. Ljudi govore tolike neistine da joj se čini razboritim da bude sumnjičava.

„Veruješ li ti u ono što je direktorka jutros rekla?", pita Hava. Prilikom redovnog obraćanja učenicima, direktorka je tog jutra uveravala decu da će Kabul biti bezbedan od pobunjenika uprkos nemirima u daljim delovima zemlje.

Lejmine oči su prikovane za devojčice koje se igraju jurke.

„Baš nimalo. Već sam ti rekla. Moj otac kaže da će biti problema ako talibani uđu u vladu. Ali da će biti još više problema ako ne uđu."

Havu je ranije zbunjivao taj stav, ali shvatila ga je bolje otkad je posmatrala dečake iz kraja kako igraju fudbal na maloj travnatoj površini na koju gleda prozor njihovog stana. Jedan od njih, po imenu Nadir, preterao je s guranjem i koškanjem i izbio saigraču zub. Dečaci posle toga više nisu hteli da ga prime u tim, što je imalo efekta sve dok Nadir nije pobegao s njihovom

loptom i potpuno im pokvario zabavu. Posle nedelju dana ponovo je učestvovao u utakmicama i gurao se i koškao na terenu.

„Kaješ li se zbog videa?“

Lejma se oglašava prezrivim zvukom. „Nije problem bio u videu.“

Kad je Ministarstvo obrazovanja objavilo da devojčicama starijim od dvanaest godina više nije dozvoljeno da pevaju na javnim prigodama, direktor škole je organizovao protestnu kampanju. Pod haštagom #IAmMySong, postavljali su video-snimke devojčica koje pevaju. Njihovi glasovi su bili njihova odbrana. Hava je ušla u učionicu gde su dve devojčice snimale video. Bila je dovukla sa sobom i Lejmu, pošto joj se još od onog prvog dana u dvorištu muzičkog instituta činilo da joj samopouzdanje raste u Lejminom prisustvu.

Pokušale su da se snime najmanje pet-šest puta, a polovina tih pokušaja okončala se napadom smeha. Devojčice bi se nakašljale, pa krenule iznova, i na kraju su uspele da snime trideset sekundi poletne, uporne pesme.

Mi smo devojčice.

Mi smo znaci proleća, visoko drveće pod suncem.

Mi pretvaramo kamenje u zvezde.

„Stalno zaboravljaš da sam starija od tebe i da sama donosim odluke“, prekoreva je Lejma. Nju je spočetka porodica podržavala, ali onda su krenuli komentari. „Drago mi je što smo snimile taj video. Ali majka je svima u porodici strogo naredila da me ne puštaju ni da priđem telefonu. Kao da bih baš volela ponovo da postavljam svoje lice na internet!“

„I moja majka je još ljuta“, poverava se Hava. „Nisam mislila da će toliko ljudi biti zainteresovano za video-snimak devojčica koje pevaju. A ako se izuzme Suhajla, nijedna od nas nema čak ni lep glas.“

Lejma se smeje.

„Moj otac kaže da ljudi ne mogu da odole skandalu. Zamisli to. Skandal je kad šačica devojčica otpeva pesmu“, kaže. „Šta bi tek rekli kad bi videli Fatimu kako igra?“